

HAÇLI SEFERLERİ DÖNEMİNDE YAKINDOĞU KÜLTÜRÜNÜN BATI'YA TAŞINMASI ve BUNUN AVRUPA TOPLUMUNA ETKİLERİ ÜZERİNE

IŞIN DEMİRKENT

(İstanbul Üniversitesi)

Haçlı Seferleri sonunda Yakındoğu'da kurulan ve yaklaşık iki yüzyıl süren Batı hâkimiyeti¹, bu bölgenin yerlisi müslümanlar ve hristiyanlar ile Bizans İmparatorluğu'na büyük zararlar vermesine mukâbil², Avrupa'ya büyük faydalar sağlamış ve toplumun hemen her alanda gelişmesine vesile olmuştur.

Haçlı Seferleri dönemini oluşturan olaylar zinciri öylesine geniş bir alan ve uzun bir zaman dilimi içinde gerçekleştirmiştir ki, sadece bu dönemde büyük kitleler halinde Doğu'ya gidip yeni ülkeler gören, bilmedikleri dilleri duyan ve kendilerine çok yabancı kültürlerle karşılaşan insanların bütün öğrendiklerini ve Batı'ya taşıdıkları yeniliklerin tamamını ele almak bir makalenin sınırlarını çok aşar. Bu sebeple, elinizdeki çalışmada Haçlı Seferleri hareketinin XII. ve XIII. yüzyıllarda Avrupa toplumunun yaşam ve yapısı

¹ Birinci Haçlı Seferi'nden sonra Doğu'da kurulan Haçlı Devletleri: Urfa Haçlı Kontluğu (1098-1144); Antakya Prinkepliği (1098-1275); Kudüs Krallığı (1099-1187), (1187-1291); Trablus Kontluğu (1109-1275); Üçüncü Haçlı Seferi sırasında kurulan Kıbrıs Haçlı Devleti (1190-) ve Dördüncü Haçlı Seferi sonunda kurulan İstanbul Lâtin Devleti (1204-1261).

² Krş. S. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, III, terc. F. Işıltan Ankara 1987, 399 vdd.; I. Demirkent, *Haçlı Seferleri*, İstanbul 1997, 277; aynı mlf., "Haçlı Seferlerinin Başlaması ve Mâhiyeti", *Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhü Semineri (26-27 Mayıs 1997)*, *Bildiriler*, İstanbul 1998, 1-14.

üzerindeki siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel etkilerini bazı örnekler vererek belirtmekle yetineceğiz.

Avrupa dünyası, Haçlı Seferleri'nin başlamasından aşağı yukarı yüzyıl önce Karolenjiyen Devleti'nin yıkılışıyla büyük bir kargaşa ve fakirlik içine düşmüş bulunuyordu.³ Ancak 1096 yılında başlayan Birinci Haçlı Seferi ile toplumda huzursuzluk meydana getiren kişilerin ve sefalet içinde yaşayan köylülerin, sayıları yüzbinleri aşan büyük kitleler halinde Doğu'ya gidişi ve sonraki yıllarda da bu hareketin devam etmesi, Avrupa'daki kralların ülkelerinde bozulan düzeni sağlamasında ve otoritelerini güçlendirmesinde çok işlerine yaradı. Krallık kudretinin güçlenmesi yanında, bu büyük hareketin getirdiği canlılık Batı toplumunda yeni sosyal sınıflarının – tacirler ve işçilerin- ortaya çıkmasına da sebep oldu. Çünkü Haçlı çağrısına uyararak sefere çıkmaya hazırlanan hemen herkes yolculuk masrafını karşılamak üzere malını satmakta, asiller de kendi ordularını kurabilecek parayı sağlamak için mülklerini satmak ve bunun sonucunda topraklarında çalışan kendilerine bağlı köylüleri serbest bırakmak zorunda kalmışlardı. Bu köylülerden şehirlere göç edenler, ticaretle uğraşmaya veya çeşitli zanaat dallarında çalışmaya başladılar ve böylece zaman içinde "burjuva" denilen orta sınıfı yarattılar. Böylece, kentlerin nüfusu çoğalırken, şehirler arasındaki ulaşım da sıklaştı. Sonuçta toplumda yeni bir sosyal ve ekonomik düzen oluştu. Öte yandan, Haçlı seferine gidenlerin bir kısmı geri dönse de çoğu Doğu'da kaldığı veya yollarda, savaşlarda öldüğü için, bunun sonucunda birçok eski ailenin yerine yenileri ortaya çıkmıştı.

Haçlı Seferleri'nin başlangıçtaki başarısı, hareketin öncülüğünü yapan Papalığa prestij kazandırmıştı. Yolculuğa çıkanların bir kısmı mallarını kiliseye bağışlıyordu. Bu da kilisenin zenginleşmesine vesile olmaktadır. Fakat arkadan gelen başarısızlıklar ve papaların Doğu'daki Haçlılar yerine şahsî çıkarlarını herşeyin üstünde tutan bencil davranışları kilisenin gücünü azalttı. Ayrıca kilisenin Haçlı Seferleri dolayısıyla herkesi vergi ödemeye (tithe=öşür) mecbur tutması⁴ ve hatta dinî kuruluşlardan da vergi alması tepkilere yol açtı. Zira, papaların Haçlı Seferleri'ni sürdürmek için toplumdan gittikçe daha çok para talep etmesi ve bu paraların Doğu'ya birşey kazandırmaktan çok

³ Krş. S. Runciman, *a.g.e.*, I, 65-69; R. McKitterick, *The Frankish Kingdoms Under the Carolingians 751-987*, New York 1983, 305-336.

⁴ Krş. E. Siberry, *Criticism of Crusading 1095-1274*, Oxford 1985, 126-149 (*Papal taxation*).

Roma'daki Papalık sarayının lüks ve israfını arttırmaya yaradığı itibarı giderek yaygınlaşmıştı. Önceleri Haçlı yemini edip de gidemeyenlerin veya gitmeyenlerin ödemeleri gereken "pişmanlıktan arınma" parası, Haçlı yemini etmeyenleri de kapsar hale gelmiş ve zaman içinde günahların parayla affı satışına (*indulgency*) dönüşmüştü. Bütün bu etkenler ve dünyevî iktidarlara karşı sonsuz bir ihtirasla sürdürdüğü üstünlük iddiaları, Roma Katolik kilisesini sonunda küçültücü muamelelere uğrattı, gücünü ve itibarını azalttı. Neticede Papalar Avignon'da sürgün hayatına mahkûm oldular. Halkın devam eden dinî hoşnutsuzluğu ise XVI. yüzyılda Protestan kilisesinin kuruluşu ile Dinî Devrim (*Reformation*)'i getirdi.⁵

Ne var ki, Roma kilisesi Avrupa'da uğradığı itibar kaybına karşılık Haçlı Seferleri sayesinde etkisini Asya kıtasında yaymayı başarmıştı. Haçlı hareketinin sağladığı imkânla XIII. yüzyılda Doğu'da yerleşmeye başlayan Dominiken ve Fransisken keşişleri zamanla Haçlı devletlerinin dışında da misyonerlik faaliyetlerinde bulunmak fırsatını yakalamışlar; papalar, Doğu'daki Haçlı hükümdarlarına gönderdikleri mektuplarla misyoner keşişlere özel imkânlar tanınmasını sağlamışlardı. Bu keşişler çok defa Moğollar'ın Hristiyanlık propagandasına müsamaha göstermesinden faydalanarak İtalyan tacirleriyle birlikte İran'a, Asya içlerine, hatta Çin'e kadar gittiler ve buralarda misyonlar kurdular. Böylece, Roma kilisesinin hâkimiyet alanını genişlettiler.⁶ Bu faaliyet, milletlerarası temele oturtulan kilise hukukunun gelişmesinde önemli rol oynadı. Fakat, İslâm kanunları din propagandasını yasakladığı için keşişler müslümanlar arasında faaliyette bulunamadılar. Esâsen, Haçlılar'ın savaşlar ve ticarî ilişkiler dışında müslümanlarla teması hemen hiç olmadı. Lâtin Doğu, Sicilya ve İspanya'nın aksine İslâm dünyasının bilim ve felsefesini anlamadı ve bu konuların Avrupa'ya aktarılmasında önemli bir rol oynamadı. Aynı şekilde İslâm dünyası da istilâcı Haçlılar'a yabancı kaldı ve bunlarla ilgili konulara merak duymadı.⁷ Zaman zaman görülen dostluk ilişkileriye genelde ortak ticarî çıkarlarla sınırlı kaldı.

Haçlı Seferleri döneminden önce de Venedik, Cenova, Pisa ve Amalfi deniz cumhuriyetlerinin müslümanlarla ticarî ilişkileri vardı. Fakat Kudüs,

⁵ Krş. H. Lamb, *The Crusades, Iron Men and Saints and the Flame of Islam*, New York 1931, 458.

⁶ Krş. S. Runciman, *a.g.e.*, III, 398.

⁷ Işın Demirkent, "Frank", *DİA*.

Antakya ve Trablus'da kurulan Haçlı devletleri sâyesinde Avrupa'nın Doğu ile ticareti olağanüstü gelişme gösterdi. Avrupalı tacirler bu dönemde ilk defa Doğu şehirlerinde yerleşip Haçlı devletlerinin kendilerine sağladığı imtiyazlardan faydalanarak bu alanda üstünlüğü ele geçirdiler.⁸ Gelişen ticaretle birlikte taşımacılık konusundaki ihtiyaçlar, gemi inşaat tekniğine yenilikler getirdi. Daha fazla insan taşımak ve daha güvenli yolculuk için, daha büyük ve daha sağlam gemiler yapıldı.⁹ Ticaretin gelişmesiyle tabii zenginlik de arttı. Haçlı Seferleri döneminden önce Avrupa'da mevcut para azdı. Altın para hemen hiç yoktu. Gümüş ve diğer metallere yapılan paralar ise çok ağırdı ve taşınmaları güçtü. Haçlılar'ın ise yolculuk için daha hafif paralara ihtiyacı vardı; bu yüzden de altın para basılmaya başlandı. Ayrıca sefer için gerekli paranın temini toprakların ve mülklerin satışı ile sağlandığından, bu da alım-satım işlerine ve paraya hareketlilik kazandırdı. Para bollaşta ve bir süre sonra dünyada ilk kez bankacılık faaliyetleri başladı. Bu alanda liderliği üstlenen Templier tarikatı uluslararası bankacılıkta ilk adımı attı ve yolcular Paris'de paralarını yatırıp karşılığında aldıkları bir makbuzla Akkâ'da veya İstanbul'da bu parayı çekebilmelerinin önünü açtı. Venedik ve Floransa'da kurulan İtalyan bankaları da bu örneğe uydular. Böylece yeni bir meslek kolu yaratılmış oldu.¹⁰

Haçlılar'ın her ne kadar savaşlar ve ticarî ilişkiler dışında İslâm dünyası ile yakın teması olınadı ise de, yine de müslümanların yaşayış tarzından etkilendiler ve geldikleri bu yabancı ülkelerde pek çok yeni şeyler öğrenip bunları Avrupa'ya taşıdılar. Örneğin, Haçlılar yerleştikleri Filistin'de bol bulunan zeytinlikleri ve susam tarlalarını ekip biçmeyi, bu ürünlerden yağ çıkarmayı, Lübnan'ın denize bakan dağ yamaçlarında bağcılık yapmayı öğrendiler ve bu maddeleri hem kullanmaya hem de Süveydiye, Lâzkiye, Cebel, Trablus, Beyrut, Sayda, Akkâ, Sûr, Hayfa ve Yafa limanlarından Batı'ya taşımaya başladılar.¹¹

⁸ W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, terc. E. Z. Karal, Ankara 1975, 157-170.

⁹ Ortaçağda gemilerin yapımında ve gerek ticaret gerekse savaş aracı olarak kullanımındaki gelişmeler hakkında geni bilgi için bk. G. Hutchinson, *Medieval Ships and Shipping*, Londra 1997².

¹⁰ Krş. Lamb, *a.g.e.*, 459.

¹¹ Krş. W. Heyd, *a.g.e.*, 189 vd.

Haçlılar şeker kamışını da ilk defa Filistin'de görüp tanıdılar. Kısa zamanda şeker kamışı yetiştirmesini ve öz suyunu çıkarmasını öğrendiler.¹² XII. yüzyıldan itibaren Suriye'den gelen şeker ve çeşitli meyveler Batı sofralarını da süsledi. Şeker, o zamana kadar Avrupa sofralarının tatlandırıcısı olan "bal"ın yerine geçti ve bundan sonra hiçbir şey ağız tadı bakımından şekerin yerini tutmadı.¹³ Bunun yanı sıra Avrupalılar limon, portakal, incir, kayısı, zerdali, kavun, karpuz, badem, susam, darı, pirinç, soğan gibi birçok yiyecek maddesini yaygın şekilde kullanmaya ve zaman içinde tadına alıştıkları bu ürünleri gittikçe daha fazla aramaya başladılar.¹⁴ İklim koşullarının elverdiği bazı yiyecek maddelerini ise kendi ülkelerinde yetiştirmeye uğraştılar.

Avrupa'da önceden de az çok bilinen Doğu'nun şifalı bitkileri Haçlılar vasıtasıyla Batı'da iyice tanındı ve bollaştı. Biber, karanfil, zencefil, tarçın, kimyon ve daha birçok baharat çeşidi artık Avrupalılar'ın yemeklerinde vazgeçemeyecekleri bir damak zevki yaratmıştı. XIV. yüzyılda yaşayan bir tacirin kitabında 300'ün üstünde baharat çeşidinin Avrupa'ya taşınmakta olduğu kayıtlıdır. "Baharat Yolu" adıyla meşhur olan bu ticaret yolu, baharatın yanı sıra Doğu'nun egzotik kokularını ve boya maddelerini de Avrupa'ya ulaştırmaktaydı.¹⁵

İpekli ve pamuklu kumaşlar, ipek halılar, kilimler, zarif çanak çömlek, porselen ve cam eşya Avrupa'da giyime ve evlerin döşenişine yenilikler getirdi. İslâm dünyasının dokuma ürünleri kısa zamanda hem Doğu'da yerleşen Haçlılar hem de Avrupalı'lar tarafından kullanılmaya başlandı.¹⁶ Musul şehrinin İtalya'ya ihraç ettiği ve bu ülkede *mussolina* adıyla tanınan kumaş birçok Avrupa diline "muslin" olarak yerleşti. Aynı şekilde Avrupa pazarlarında Bağdad'dan gelen ipekli kumaşlar *baldachin* ve Dımaşk dokumaları

¹² Krş. W. Heyd, *a.g.e.*, 193; P. K. Hitti, *History of the Arabs*, New York 1968, terc. S. Tuğ, *Siyasî ve Kültürel İslam Tarihi*, İstanbul 1980-81, II, 539.

¹³ P. K. Hitti, *a.g.e.*, IV, 1076.

¹⁴ P. K. Hitti, *a.g.e.*, III, 835.

¹⁵ Heyd, *a.g.e.*, 189 (Burada Doğu'dan Akkâ limanına gelen çeşitli mallar sayılmaktadır: Ravend, Tibet miski, biber, tarçın, Hindistan cevizi, karanfil, sarı sabır ağacı, kâfur ve berrî Hindistan ile Hind adalarının diğer maddeleri, Hindistan veya Afrika'dan gelme fildişi, Arabistan günlük ve hurması, çivit boyası, kızıl boya ağacı, inci, v.s.); Hitti, *a.g.e.*, IV, 1075; ayrıca bk. R. S. Lopez-I.W. Raymond, *Medieval Trade in the Mediterranean World*, New York 1990², 108-114 (burada da 288 çeşit baharat adı bir liste halinde verilmiştir).

¹⁶ Heyd, *a.g.e.*, 194 vd.; Hitti, *a.g.e.*, II, 531 vd., IV, 1077.

da *damask* adıyla satılmaktaydı. Batılı hanımların pek rağbet ettikleri *taffeta* (tafta) denilen ipekli kumaş da İran'dan geliyordu. Türk diyarı Buhara ve Mâverâünnehr'in birçok şehriden Avrupa'ya ulaşan ipek halılar, seccâdeler, yünlü kilimler, kürkler, doğan kuşları, bakır ve kurşundan yapılmış eşyalar, makas, iğne, bıçak, kılıç, ok ve yaylar dükkânları doldurmakta ve herkesin hayatına giren mallar olmaktadır. Suriye ve Mısır'dan gelen sehpa, divanlar, kandiller, şamdanlar, vazolar, seramik kaplar ve mutfak eşyaları artık Avrupa'nın saraylarını ve evlerini süslemekteydi. Suriye'nin mine kaplamalı, ebrûlu, rengârenk cam eşyaları ise, Avrupa'nın büyük kiliselerinde kullanılmaya başlanan renkli camların (vitray) öncüleri oldular. İslâmî motiflerle süslü camdan veya madenden yapılmış vazolar ve kaplar da Batı pazarlarında satılan lüks eşyalardı.

Dımaşk ve Kahire'de işlenen mücevherler, çeşitli takılar ve tuvalet malzemeleri de Avrupa pazarlarına devamlı akmaktaydı. Kumaşların ve boyaların yanı sıra Arapça, Farsça ve Türkçe'de kullanılan bazı renk isimleri de Avrupa dillerine girdi, *lilac* (leylak) *carmine* veya *crimson* (kırmızı) gibi.¹⁷ Ayrıca Çin'den gelen zarif porselen vazo ve tabaklar, fildişi eşyalar da, yine Yakındoğu üzerinden Batı'ya ulaşmaktaydı.

Öte yandan Doğu'da yerleşen Haçlılar zamanla mahallî âdetlere alıştılar; yerli kıyafetler giymeye, mahallî yemekler yemeye, avlusu havuzlu evlerde yaşamaya başladılar. Aynı zamanda Haçlılar'ın çoğu, asil veya sıradan biri olsun, yerli hristiyan kadınlarla evlendiler. Bu evliliklerden doğan çocukların oluşturduğu melez sınıfa *Poulainler* adı verildiği gibi¹⁸, sayıları da gittikçe arttı. XII. yüzyılın sonlarına doğru artık saf Frank kanından olanların sayısı, hiç şüphesiz melez sınıfından daha az bir rakama düşmüş bulunuyordu.

Haçlılar ayrıca, bu devirde Batı'ya nazaran daha ileri seviyede olan Doğu'nun tıbbi bilgisinden yararlandılar, şap, sarı sâbur gibi maddeleri ilâç olarak kullanmaya başladılar ve yerli doktorlara tedavi oldular. Haçlılar'ın tıbbi bilgisi açısından ne kadar geri olduğunu, devrin çağdaş Müslüman yazarı

¹⁷ Hitti, *a.g.e.*, IV, 1078.

¹⁸ Hitti, *a.g.e.*, IV, 1035.

Usâme ibn Munkiz'in kaleme aldığı eserinde anlattığı hikâyelerden öğreniyoruz; meselâ Usâme bu konuda şöyle bir hikâye nakleder¹⁹:

"Muneytira şehrinin Frank hâkimi amcama mektup yazarak halkı arasındaki bazı hasta kimseleri iyileştirecek bir hekim göndermesini rica etti. Amcam ona Sâbit adlı bir hristiyan hekim gönderdi. Fakat 10 gün sonra Sâbit geri döndü. Ona, "Hastalarını ne çabuk iyileştirdin" deyince, bize şunları anlattı: Bana, bacağımda büyüyen bir çıbanı olan bir savaşçı ile kuruluk hastalığına yakalanmış bir kadın getirdiler. Savaşçıya çıbanı açıp iyileştirecek bir merhem uyguladım. Kadına da tabiatını nemlendirecek bir perhiz verdim. Tam bu sırada yanımıza bir Frank hekim geldi ve onlara "Bu adam tedavi konusunda hiçbir şey bilmiyor" dedi, sonra savaşçıya dönüp "Tek bacakla yaşamak mı istersin, yoksa iki bacakla ölmek mi?" diye sordu. Adam "Tek bacakla yaşamak isterim" diye cevap verdi. Hekim, "Öyleyse bana güçlü bir asker ve keskin bir balta getirin" dedi. Elinde balta ile bir asker geldi. Ben de yanlarındaydım. Hekim hastanın bacağına bir kütüğün üzerine koydu ve askere, adamın bacağına baltayla vurup bir defada kesmesini emretti. Gözlerimin önünde asker baltayla vurdu, ama bacak kopmadı. Asker bir daha vurdu. Bu defa bacağın iliği çıktı ve adamcağız oracıkta öldü. Sonra kadını muayene etti "Bu kadının başında şeytan var, saçını kazıyın" dedi ve kadın onların hardal ve sarmısaktan oluşan perhizlerine devam etti. Ama hastalığı iyileşmedi, daha kötü oldu. Bunun üzerine hekim "Şeytan onun başının içine girmiş" dedi. Bir ustura aldı ve kafa derisini haç şeklinde çizdi. Çiziğin ortasından itibâren kafatası kemiği ortaya çıkıncaya kadar deriyi soydu ve orayı tuzla dolurdu. Kadın hemencecik öldü. Bunun üzerine benim hizmetime ihtiyaçları olmadığını anladım ve geri döndüm."

Bu çarpıcı örnekler gerçekten de Haçlıların sağlık konusunda ne düzeyde olduklarını göstermektedir. Ancak, bu konuda da Doğu'dan çok şey öğrendikleri ve bu bilgileri Avrupa'ya taşıdıkları belirtilmelidir. Antik dönemin tıp bilgisine İskenderiye yoluyla sahip çıkan İslâm dünyası zaman içinde bunu geliştirirken²⁰, sadece Batı değil, hristiyanlığın etkisiyle Bizans

¹⁹ Usâme b. Munkiz, *Kitab'ül-İ'tibâr*, Almanca terc. G.Rotter, *Ein Leben im Kampf gegen Kreuzritterheere*, Tübingen-Basel 1978, 151 vd.

²⁰ İslâm dünyası, Antik dönemin tıp bilgisiyle daha Mısır'ın fethi sırasında karşılaştı ve bu bilgileri zaman içinde geliştirdi. Sonraki yüzyıllarda bu bilgiler müslümanlar

da sırt çevirmişti. Tıp bilginlerinin iddiaları ancak ve ancak İsa'nın öğretilerine uyduğu sürece makbul addediliyordu. Batı'da 500-1500 arasındaki 1000 yıllık dönemde sağlık sorunları ya barbarların bâtil inançlarına ya da kilisenin görüşüne göre ele alınmaktaydı. Hastalar genelde manastırlarda keşişler tarafından tedavi edilmekteydiler. Fakat bunların tıp bigilerinin seviyesini göstermesi bakımından, meselâ İsviçre'deki St.Gallen manastırının kütüphanesinde IX. yüzyılda 1000 dinî esere karşılık sadece 6 tıp kitabının bulunduğunu söylemek yeterlidir.²¹ Her ne kadar Batı Avrupa, İslâm dünyası ile Sicilya ve İspanya üzerinden önceki yüzyıllarda temasa geçmişse de, diğer alanlarda olduğu gibi, tıp ilmine de ilgi Haçlı Seferleri döneminde uyanmıştır. 1110'da Paris'de, 1113'de Bologna'da, 1167'de Oxford'da, 1181'de Montpellier'de, 1222'de Padua'da ve bunları takiben daha birçok merkezde üniversitelerin kuruluşu²² ve buralarda tıp derslerinin yapılması hiç de tesadüfî olarak nitelendirilemez.

Bildiğimiz kadarıyla, Pisa asıllı olan Antakyalı Stephanus, 1127 yılında Antakya'da el-Mecûsî'nin (ölm. 994) *Kitabü'l-Melîkî* (Sultanî Kitap=Liber regius) adlı önemli tıp eserini Latince'ye tercüme etmiş ve bu eser Haçlılar tarafından Avrupa'ya götürülmüştü. Ayrıca Grek-İslâm tıp düşüncesinin büyük temsilcisi İbn Sîna'nın el-Kânun fi't-Tıp adlı eseri de Cremona'lı Gerard tarafından Lâtince'ye tercüme edildikten sonra Batı'nın üniversitelerinde ders kitabı olarak okutulmaya başlanmış ve kısa zamanda ilk sıraya yükselmiştir. Bu eser XII. yüzyıldan XVII. yüzyıla kadar Batı ülkelerinde tıp ilminin başlıca rehberi olmuştur.²³ XII. yüzyıldan itibaren Avrupa'da cüzzamlı hastaların barınabileceği birçok hastane ve bakımevinin birdenbire ortaya çıkmasından da, hastaları muntazam bir şekilde bakım ve tedavi altında tutma fikrinin İslâm dünyasından öğrenilip Batı'ya aktarıldığı anlaşılır. Ayrıca, bir zamanlar Romalılar'ın severek kullandıkları fakat hristiyanların ilgi duymayıp bir kenara attıkları herkese açık halk hamamlarının yeniden Avrupa'ya sokulup kabul ettirilmesi de, hiç şüphesiz müslümanların etkisiyle olmuştur.²⁴

---

yoluyla Batı Avrupa'ya geçecektir. Tıp ilminin İslâm dünyasına geçişi ve gelişmesi hakkında bk. M. Meyerhof, "Von Alexandrien nach Bagdad. Ein Beitrag zur Geschichtendes philosophischen und medizinischen Unterrichts bei den Arabern", *Gesamtsitzung vom 24. Juli 1930. – Mitteilung der phil.-hist. Klasse vom 5. Juni.*

²¹ Krş. E. Ackerknecht, *Kurze Geschichte der Medizin*, Stuttgart 1975, 75.

²² Ackerknecht, *a.g.e.*, 79.

²³ Hitti, *a.g.e.*, II, 561.

²⁴ Hitti, *a.g.e.*, IV, 1068.

Haçlılar'ın bir kısmı İslâm dünyasıyla özellikle ticarî alandaki temas sonunda Arapça öğrendi. Bu dilden birçok kelime ve terim Avrupa dillerine girip yerleşti. Bugün Batı dillerine aid sözlüklerde A'dan Z'ye kadar bu kelimeleri görmek mümkündür.²⁵ Fakat, Haçlılar yine de Batılı atalarının geleneklerini devam ettirdiler ve yazışmalarda Lâtinçe kullandılar. XIII. yüzyılda hazırlanan kanun mecmuası *Assises de Jérusalem* ise Fransızca kaleme alınmıştı. Haçlı Seferleri döneminde bu konuyu işleyen pek çok tarih kitabı da yazıldı. Avrupa'da tarihî edebiyat gelişti. Arap edebiyatı vasıtasıyla "Kelile ve Dimne", "Binbir Gece Masalları" gibi Doğu'nun çeşitli hikâyeye ve masalları Avrupa'ya yayıldı.²⁶ Hatta Doğulu hristiyanlar arasında ünlü "Yedi Uyuyanlar" anekdotu Batı'da öğrenildi. Hindistan'da Budist rahiplerin dua ederken kullandıkları ve müslümanların da benimsedikleri "tesbih" Haçlılar yoluyla Batı'nın Katolik kilisesine girdiği gibi, Haçlılar yine Hint asıllı olup müslümanlardan öğrendikleri satranç oyununu da Batı'ya taşıyıp tanıttılar.²⁷ Telli bir saz olan "tambur" ile büyük bir davul olan nakkare de Haçlılar tarafından Avrupa'ya götürüldü; o zamana kadar sadece trampet ve boynuzdan yapılmış borazanın kullanıldığı askerî bandolara bu yeni müzik aletleri de girdi.²⁸

Yeldeğirmenlerini de Avrupa'ya Haçlılar götürdü; yeldeğirmenleri ilk defa 1180'de Normandia bölgesinde ortaya çıktı. Arapçası *nâûre* olan ve Batı dillerine *noria* şeklinde geçen su çarkları, Haçlı döneminden önce de Avrupa'da kullanılmaktaydı. Ancak, Haçlılar Suriye'de özellikle Hama'da kuyulardan su çekme işinde kullanılan bu su çarklarının geliştirilmiş şeklini Batı'ya taşıdılar.²⁹ Müslüman gemicilerinden deniz pusulasını ilk öğrenen İtalyanlar oldu. Bu pusula muhtemelen suda yüzen bir tahta parçasına bağlanmış mıknatıslandırılmış bir iğne idi; basit ama çok yararlı bir icattı. Ayrıca İtalyan denizciler öğrendikleri müslümanların usturlabı ile, bir dereceye kadar da olsa, enlem-boylamları hesaplamaya başladılar.³⁰ Avrupa, Doğu'ya yapılan seyahatlerden dönenlerin getirdiği bilgilerle yeni coğrafî görüşe sahip oldu; o zamana kadar yaşanan dünyanın merkezi kabul ettiği

25 Krş. M. Erbstösser, *Die Kreuzzüge. Eine Kulturgeschichte*, Leipzig 1977, 185 vdd.; Lamb, *a.g.e.*, 455.

26 Hitti, *a.g.e.*, IV, 1068 vd.

27 Hitti, *a.g.e.*, II, 521.

28 Hitti, *a.g.e.*, IV, 1069 vd.

29 Hitti, *a.g.e.*, IV, 1076 vd.; Erbstösser, *a.g.e.*, 71, şema 9; Lamb, *a.g.e.*, aynı yer.

30 Krş. Lamb, *a.g.e.*, 456.

Roma'nın yerine, şimdi çizdiği haritaların ortasına Kudüs'ü koymaktaydı. Aynı zamanda Batı toplumu pek bilmediği ama yavaş yavaş adını duymaya başladığı Uzakdoğu ülkelerine ve denizlerine merak duymaya başlamıştı.³¹

Haçlılar Avrupa'ya askerî alanda da yenilikler getirdiler. O zamana kadar Batı'da mevcut savunma mevkiî dörköşe bir kuleden ibâretti. Haçlılar önce Doğu'da örneklerini gördükleri şekilde kendilerine büyük ve içinde yaşabilen şatolar inşa ettiler ve bunu Avrupa'ya taşıdılar. Zamanla askerî açıdan çift sur duvarlarının, bu duvarlar üzerine yerleştirilen esas ve yan kulelerin önemini ve sağladığı avantajı anladılar ve bu özelliklere sahip sağlam ve büyük kaleler yaptılar. Böylece büyük kalelerin yapılması, savunma ve kuşatma taktikleri, ziftin kullanılması gibi yenilikler Avrupa'ya aktarıldı. Ayrıca Haçlılar kiliselerin inşasında Doğulu ustalardan öğrendikleri sivri kemer kullanmasını Batı mimarisine soktular. Bunun ilk örnekleri, 1115'de Boulogne'da yapılan Wast ve St. Ulmer kiliselerinde görülür. Aynı dönemde inşa edilen Cluny Manastırı'nda da sivri kemerler kullanılmıştır.³²

Yukarıda belirtilen örnekleri çoğaltabileceğimiz gibi, başka konularda da uzun listeler oluşturacak şekilde örnekler vermek mümkündür. Ancak bahis konusu edilen örnekler, sanırım, bu hususa yeterince açıklık getirecek niteliktedir. Sonuç olarak Haçlılar, Ortaçağ Avrupa'sına Doğu'nun kültürünü taşımakta etkili olmuşlar, bu dönemde ticaret yollarının açtığı imkânla Doğu'nun en uzak köşelerine kadar giden seyyahlar Doğu'nun güzelliğini, zenginliğini, sanat ve ilmini Batı'ya tanıtmakta büyük bir rol oynamışlardır.

³¹ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 285; ayn.mlf., "Haçlı Seferlerinin Mâhiyeti ve Başlaması", *Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri* (26-27 Mayıs 1997), *Bildiriler*, 12: Osmanlı Devleti'nin Doğu-Akdeniz'de üstünlük kurmasından sonra Yakındoğu'ya ulaşmak imkânsız hale gelince, öğrendikleri yeni bilgilerin ışığında Batı Avrupalılar XV. yüzyılın ortalarından itibaren önce Afrika sahili boyunca güneye inerek Doğu'ya gidecek yeni bir yol bulmaya çalışmışlar, aynı yüzyılın sonunda ise hep batıya yelken açarak Çin'e, Hindistan'a ve buradan da Kudüs'e ulaşmayı planlamışlardı.

³² Lamb (a.g.e., aynı yer), İmparator II. Friedrich'in doğunun marifeti sanatkârlarını, ressamalarını ve mozayik ustalarını getirterek Palermo'daki sarayının inşa ve süslemesini onlara yaptırdığını yazmaktadır. Avrupa'da kuleler ve kalelerin yapımındaki gelişme için ayrıca bk. O. Piper, *Burgenkunde, Bauwesen und Geschichte der Burgen*, Münih 1994³.